

Бела Крајина. Срби у Словенији: Насеља и порекло становништва, обичаји.

Прир. Борисав Челиковић

Библиотека *Корени*, књ. 50. Службени гласник и САНУ, Београд 2022, стр. 1048

У едицији *Корени*, чији је издавач Службени гласник из Београда, као њена педесета књига објављено је приређено издање о Србима у Белој Крајини: *Срби у Белој Крајини. Срби у Словенији*. Приређивач – Борисав Челиковић, потрудио се да на једном месту сакупи и јавности представи радове и студије који се односе на српско становништво у Белој Крајини којима је и сам посветио поговор насловљен: *Вершикала сеоба и шрајања: Срби у Белој Крајини. Срби у Словенији* (стр. 949–997). Радови који су представљени у овој монографији објављени су у различитим периодима (од 1880. до 2022. године у издању различитих институција у Србији и Словенији). Дакле, прилози временски обухватају последњу декаду 19. потом 20. и прву декаду 21. века, док се у тематском смислу односе на различите научне дисциплине – историју, енологију, језик, етномузикологију и др.

Студије и радови који се представљају у монографији чине кохерентну целину – заједничка су им потка Срби у Белој Крајини, конкретније оне српске заједнице које насељавају област некадашње Војне границе. Бела Крајина је област у југоисточном делу Словеније. У садашња њена четири села – Бојанци, Мариндол, Милићи и Пауновићи, која су смештена уз саму реку Купу у непосредној близини границе са Хрватском, живи аутохтоно српско становништво као последњи остатак некада бројног православног становништва – потомци негдашњих Ускока који су се на ове просторе почели насељавати од 16. века. У прошлости је православног становништва било и у другим белокрањским селима. Поменута села, али и она у којима су Срби некада живели, представљала су стожер очувања српског језика, религије, ношње, обичаја на простору Беле Крајине као некадашњем делу Војне границе. Припадност Војној граници, као и постојање строгих обичајних регулатива био је предуслов да Срби опстану као хомогена етничка заједница у Белој Крајини и дубоко у 20. веку и са готово у потпуности очуваним идентитетским особинама. На дуговремено очување идентитета српске заједнице

на овом простору утицало је више чинилаца, а свакако да међу битније спада немешање српског становништва са припадницима словеначког или хрватског народа чиме је чуван српски и православни идентитет. Повећано „мешање“ с другим народима из окружења је карактеристика времена после Другог светског рата, што је условило убрзано разводњавање па самим тим и нестајање негдашње традиционалне културе карактеристичне за српско становништво овог простора – ношње, обичаја, веровања и др. Значајан чинилац идентитета – језик, у садашњем времену показује различите степене очуваности. Код Срба у Белој Крајини припадници старијих генерација у потпуности владају употребом српског језика, средња генерација га користи у комуникацији са најстаријима из свог блиског окружења док изван заједнице користи словеначки, а млађе генерације језик разумеју али га скоро уопште или врло ретко користе. Као што је познато идентитет заједнице одређује и њена повезаност с религијом и црквом. Религијска припадност, као и њена интегративна функција коју она неоспорно има, битни су психолошки и друштвени чиниоци очувања самобитности српске заједнице кроз време. Свакако да је то био један од незаобилазних канала којим су се генерацијама преносиле одређене колективне вредности као вид чувања сопственог идентитета па самим тим и опстајања у вишенационалним (вишеконфесионалним) заједницама. У овом смислу изузетан значај је имала Српска православна црква и православна религијска пракса.

Историјски посматрано, српска заједница у Белој Крајини је све до Другог светског рата успела да сачува организацију унутрашње комуникације а да притом не преузме модел националног идентитета заједнице са којом је била у мањој или већој интеракцији кроз време. Садашња реалност овог простора је сасвим другачија у односу на време до Другог светског рата. Друштвени, економски, образовни и културни токови оставили су видљиве трагове на свакодневни живот и навике српског становништва у Белој Крајини у периоду друге половине 20. и протекле две деценије овог века.

Какве су се промене у животу српских становника догађале на овом простору, као и указивање на чиниоце који су били у основи трансформација које се односе на различите сегменте свакодневног и празничног живота, одеће и других садржаја материјалне културе, језика, комуникација и сл., може се делом сагледати увидом у садржај прилога који се репринтују у монографији *Срби у Белој Крајини. Срби у Словенији*. У монографију је укључено петнаест студија срп-

ских и словеначких истраживача које се односе на различите историјске етапе живота Срба у Белој Крајини.

У првој студији – *Канџакузина (Кашарина) Бранковић* (стр. 7–38), аутор Момчило Спремић указује на то да се удаја кћерке српског деспота Ђурађа Бранковића за грофа Урлиха Цељског, високог достојанственика Светоримског царства, може сматрати почетком српског трајања у садашњој Словенији. Следе два чланка (одреднице) Нике Жупанића, *Белокрајна. Белокрањци* (стр. 39–46) који су објављени у *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој I* (уредник Станоје Станојевић). Текстови који даље следе у монографији нису груписани по тематским областима или научним дисциплинама, већ су представљени хронолошки, односно прате време када су објављени. Први текст у овом следу је *Сеобе Срба у Крањској* (стр. 47–54) у којем историчар Алекса Ивић у краћем прилогу износи грађу прикупљену у бечким архивима о насељавању Срба на просторе Војне крајине уз посебан осврт на предео Крањске. Следећи прилог о Србима у Белој Крајини јесте студија етнолога Нике Жупанића *Жумберчани и Мариндолци* (стр. 55–109) која представља занимљиву синтезу која је обухватила његова ранија истраживања овог простора – простора из кога је овај етнолог и истраживач потекао. Потом у монографији следе три рада који су објављени у првој деценији после окончања Првог светског рата. Први је рад Радослава М. Грујића *Српско-хрватско насељавање њо Штајерској* (стр. 111–125) који се односи на истраживање српских насеља у Штајерској. Друга студија је Јосипа Мала објављена у едицији Српске краљевске академије *Ускочке сеобе и словенске њо-крајине* (стр. 127–345) у којој аутор прати насељавање овог простора, али и борбу за опстанак српског становништва у оквирима Војне границе. Трећи рад представља прилог Николе Радојчића, *Српски Абајар* (стр. 347–373) који се односи на дрворезни *абајар* израђен у другој половини 16. или првој половини 17. века. Абагар је најстарији предмет Српске православне цркве на подручју данашње Словеније. Следећа студија уврштена у монографију је из пера Миленка С. Филиповића, *Српска насеља у Белој Крајини* (стр. 375–466) у којој су представљена његова истраживања у Белој Крајини обављена током седме деценије 20. века. У раду Бреде Влаховић *Неки етнички процеси у Белој Крајини* (стр. 467–472) представљени су етнички процеси у Белој Крајини кроз историју. Прилог Ратка Пасарића *Срби у Белој Крајини* (стр. 473–492) односи се на истраживање српских села у Белој Крајини.

Осамдесетих година 20. века у истраживање српских села у Белој Крајини се укључују и словеначки стручњаци различитих профила занимања. У монографију која се овом приликом представља укључена су два прилога који су објављени на словеначком језику. Први прилог представља рад Маријетке Балковец *O zadrugi v Beloj Krajini* (стр. 495–500) и односи се на начин породичне организације – *zagru-ju*, у српским селима, а други прилог представља студију Маринке Дражумерић и Марка Терсеглава *Prispevek k preučevanju Srbov v Beloj Krajini* (стр. 501–555) у којој је представљен пресек ранијих истраживања као и тренутно стање у време када су поменути аутори обављали истраживања у четири српска села: Бојанци, Мариндол, Милићи и Пауновићи. У прилогу Николе Милованчева *Досељавање и животи Срба на њодручју садашње Словеније од 15. до њочейка 20. века* (стр. 557–576) у виду прегледа представљено је досељавања Срба у Словенију као и њихов живот до почетка 20. века. У монографској студији Тање Петровић *Srbi u Beloj Krajini* (стр. 577–796) представљено је језичко наслеђе и његова очуваност сагледано кроз етнолингвистички и историјски контекст код Срба у овом делу Словеније. Студија Аните Маткович *Ljudska noša Uskoškega prebivalstva Bele Krajine* (стр. 797–908) представља приказ одеће Срба у Белој Крајини. У монографију су уврштена и два прилога која се односе на различите аспекте живота српског становништва у Белој Крајини – избор из дела Ивана Вајкарда Валватора *Slava Vojvodine Kranjeske* (стр. 909–930) и прилог Мика Пожека *Pravoslavni pogreb* (стр. 931–932) у којем је описан погреб у Мариндолу. Последњи прилог у монографији је Николе Милованчева *Да ли су Белокрањски Ускоци Срби или „Власи“?* (стр. 933–947) у којем се аутор осврће на историјат насељавања Срба на простор Беле Крајине, као и о вери и имену досељених Срба.

У *Појовору* приређивач Борисав Челиковић се у кратким цртама осврће на садржај монографије, односно на студије и радове који чине њен садржај; износи основне историјске податке о српским селима и кроз пописе становништва прати стање српских породица у Бојанцима и Мариндолу са Милићима и Пауновићима; потом се укратко осврће на колонизацију српских породица у Гудурицу код Вршца; наводи српске цркве у Белој Крајини – њихову очуваност и функције у садашњем времену; затим даје приказ школства код српског становништва кроз време; а осврће се и на српску заједницу и српску цркву у Словенији у 20. веку.

Студије и радови који су представљени у монографији *Бела Крајина. Срби у Словенији* иако су у методолошком и тематском смислу

различити и на први поглед делују неповезано, њих како је то већ наглашено обједињује простор којим се истраживачи баве – Бела Крајина, односно део некадашње Војне границе посматрано у ширем смислу. Монографија изузев једног рада представља скуп раније објављених радова који сваки из свог угла временски и тематски осветљавају насељавање, живот, обичаје, веровања, религију – једном речју дуговремено српско трајање на овом простору. Свакако да је један од циљева приређивача ове монографије Борисава Челиковића, да истраживачима олакша приступ изворима у неким будућим етнолошко-антрополошким, језичким, историјским, етномузиколошким и другим проучавањима српског становништва у Белој Крајини, односно данашњој Републици Словенији.

Милина Ивановић Баришић